

Горlach С. В.

здобувач

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.851.3

## ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ УМИСНИМ ВБИВСТВАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Розглянуто питання індивідуально-профілактичних засад запобігання насильницьким злочинам, а також віктимологічної профілактики умисних вбивств, що вчиняються неповнолітніми. Віктимологічну профілактику, як і традиційну кримінологічну профілактику, орієнтовану на злочинця, розподілено на загальну та індивідуальну. Розроблено виховні заходи щодо конкретних осіб з підвищеною віктимністю.

*Ключові слова:* індивідуальні заходи запобігання, віктимологічна профілактика, неповнолітні, умисні вбивства, жертва, злочин, органи внутрішніх справ.

**Постановка проблеми.** Індивідуальне запобігання злочинам, як і будь-яка інша правозастосовна практика не може здійснюватися стихійно, безсистемно, а повинна мати свою науково обумовлену тактику. Тактика індивідуального запобігання злочинам має бути системною діяльністю, підкорятися основному елементу – усунення ймовірності вчинення злочину. Вона повинна використовувати дані спеціальних наук, які вивчають методику психологічних, соціальних досліджень людини в загальному і особи, яка вчинила або яка має намір учинити злочин безпосередньо.

На сьогодні велика частина питань організації індивідуального запобігання не регулюється законом, а передбачається лише відомчими нормативними актами, в яких заходи і засоби такої діяльності, як правило, позначені лише у загальному вигляді, а прийоми, способи, тактика їх застосування зовсім залишені для вільної творчості.

Це часто призводить до незадовільних результатів, оскільки значна частина працівників правоохоронних органів не має відповідної спеціальної підготовки, особливо в тактиці виховання, психологічного впливу.

**Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.** Питання, пов'язані з індивідуально-профілактичними засадами запобігання насильницьким злочинам, в т.ч. вчинених неповнолітніми, розглядали у своїх працях В. М. Всеволодов, О. М. Джужа, А. І. Долгова, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк, Х. Ю. Кернер В. Д. Сущенко та ін. Втім додаткового вивчення потребують питання індивідуального запобігання умисним вбивствам, що вчинюються неповнолітніми, що і є метою цієї статті.

**Виклад основного матеріалу.** Розглядаючи тактику індивідуального запобігання злочинам, потрібно враховувати такі обставини. По-перше, запобігання злочинам досягається за рахунок застосування не одного заходу, а

цілого їх комплексу [1]; по-друге, результат при тій же самій тактиці профілактичної роботи суттєво змінюється залежно від ступеня криміногенності кожної з трьох основних детермінант злочинної поведінки: особистості, її мікросоціального середовища та конкретної життєвої ситуації; по-третє, інтенсивність профілактичних заходів повинна прямо залежати від ступеня прояву названих криміногенних детермінант.

Індивідуальне запобігання має бути спрямоване на особистість, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють або забезпечують вчинення кримінально каранних діянь [2]. Метою індивідуального запобігання є позитивна корекція особистості, що зумовлює зміни її поведінки – від антигромадської до лояльної і прийнятної суспільством.

Досягнення цієї мети вимагає вирішення конкретних завдань: виявлення осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість вчинення злочинів; вивчення соціально-психологічних особливостей цих осіб, а також зовнішніх джерел негативного впливу; прогнозування ймовірності вчинення особою антигромадських і протиправних дій різної тяжкості і актуальності [3]; планування позитивних заходів коригуючого впливу.

Для вирішення цих завдань необхідна чітка регламентація індивідуального попередження правовими актами, щоб виключити непередбачене вторгнення в приватне життя з можливим обмеженням прав і свобод. Крім того, необхідно обмежити коло суб'єктів, які можуть займатися постановкою на облік, збором інформації щодо фігурантів, а головне, приймати правове рішення про застосування заходів індивідуальної профілактики [4].

Необхідно здійснювати цілеспрямований збір відомостей, починаючи з вчинення першого правопорушення, по наростаючій, залежно від характеру й небезпеки скоєних діянь. Наприклад, у ФРН існує інформаційно-довідкова система INPOL, яку використовують підрозділи поліції, Федеральне відомство з охорони Конституції (BFV), земельне відомство з охорони Конституції, митна служба і прикордонна охорона. Федеральний блок системи INPOL включає всі існуючі інформаційні масиви, відомості про осіб, затриманнях, і тих, хто вчинив злочини [5, с. 84].

У Скандинавських країнах вже протягом 30 років діє Комісія із запобігання злочинам і обстеження низькооплачуваних груп населення. Комісія складає оглядові оціночні таблиці кожного делінквенту, починаючи з того моменту, коли він потрапив у поле зору поліції, і до моменту його виправлення. При цьому здійснюється збір інформації про особисте життя, склад сім'ї, захворювання, психічний стан та ін. [6, с. 14]. У цих країнах розроблено правила доступу державних службовців до такої інформації, а також механізм своєчасного вилучення цих відомостей у разі виправлення фігуранта.

Індивідуальне запобігання злочинам можна розглядати як один із видів спеціального попередження, що полягає в усуненні причин та умов злочинної поведінки на індивідуальному рівні.

Індивідуальне запобігання включає вплив на:

а) середовище людини;

- б) особистісні характеристики людини;
- в) процеси взаємодії людини із середовищем [7, с. 296].

У процесі вивчення особистості як об'єкта запобіжного впливу для вирішення проблеми уповноваженим особам необхідно збирати такі відомості: соціально-демографічні особливості – відомості про освіту, вік, сімейний стан та склад сім'ї, місце проживання, культурний рівень, соціальне становище, фах, а також ставлення до праці та власності, загальногромадських обов'язків, шлюбу, дітей; індивідуально-психологічні особливості – рівень інтелекту, запас знань, риси характеру, психіки, вольові якості, інші інтереси тощо; особливі схильності антигромадського характеру в тому числі садизм, споживання наркотиків і спиртних напоїв, агресивно-конфліктна поведінка; фактори, що детермінують злочинне та інше протиправне діяння, виявлення по можливості причин кожного злочинця; злочинна та інша протиправна поведінка: коли, де і що вчинював, у який спосіб, мотиви, мета, які використовував знаряддя, наявність співучасників, які обставини полегшили вчинення злочину та ін.; ознаки злочинного досвіду – особливі навички підготовки (злочинна спеціальність), обізнаність про методи оперативної роботи, участь у злочинних групах; найближче оточення та зв'язки, взаємини з оточуючими, сімейно-побутові відносини; фізіологічні особливості і захворювання.

При зборі такої інформації необхідно спиратися на розроблені методики тестування й уникати суб'єктивних думок. Отримувані дані повинні постійно оновлюватися з різних джерел, особистість, щодо якої здійснюватиметься прогнозування із застосуванням примусових заходів, необхідно розглядати тільки системно [8].

У кримінологічній літературі існують різні точки зору щодо поняття й сутності індивідуальної профілактичної роботи.

Зокрема, Д.А. Кириллов відносить до неї заходи з ресоціалізації особистості осіб, від яких можна реально очікувати вчинення злочину [9, с. 17].

Більш повне визначення сутності цього поняття розробив Г.І. Фільченков, який зазначає, що індивідуальна профілактика полягає у своєчасному виявленні осіб, від яких, судячи з їх протиправної поведінки, можна очікувати вчинення злочинів, та вжитті до таких осіб передбачених законом заходів виховного й іншого впливу з метою запобігання злочинам, усунення причин та умов, що їм сприяють [10, с. 64].

Об'єктом індивідуальної профілактики злочинів, учинених неповнолітніми, є ті неповнолітні, з боку яких реально можливим є вчинення злочинів, насамперед таких, як убивства. Стосовно досліджуваних убивств, об'єктом індивідуальної профілактики є неповнолітні, які вийшли з неблагополучних сімей, раніше вчинювали правопорушення чи злочини, раніше судимі, притягалися до адміністративної чи кримінальної відповідальності, звільнені від адміністративної або кримінальної відповідальності у зв'язку з недосягненням встановленого законом віку, зловживають спиртними напоями або наркотиками, які демонстрували акти агресії стосовно інших осіб, які займаються бродяжництвом, які не працюють і не навчаються, займаються

бродяжництвом або жебрацтвом; раніше були помічені в якихось агресивних діях і проявах жорстокості. Відносно таких неповнолітніх повинні здійснюватися заходи як переконання, так і примусу [11, с. 161].

Крім того, до об'єктів індивідуальної профілактики злочинів неповнолітніх слід також включити їх навколишнє середовище (наприклад, батьків неповнолітніх правопорушників, які не займаються їх вихованням; дорослих, раніше судимих; друзів і т.д.)

Суб'єктами індивідуальної профілактики є ті ж, що і в загальній профілактиці. Однак, незважаючи на те що в запобіганні злочинності неповнолітніх бере участь безліч суб'єктів, що являють собою єдину систему, особливе місце в цій системі відводиться ОВС, працівники яких виконують основний обсяг роботи в галузі запобігання злочинності неповнолітніх і вчинених ними вбивств.

До заходів переконання слід віднести:

- профілактичні бесіди з неповнолітніми правопорушниками та їхніми батьками;
- профілактичне застереження;
- вплив через засоби масової інформації;
- вплив на неповнолітнього правопорушника через батьків або осіб, які їх замінюють, шефів, наставників, керівників або начальників;
- надання неповнолітнім допомоги у вступі до навчального закладу або працевлаштуванні;
- залучення об'єктів профілактики до занять у гуртках, секціях, самодіяльних організаціях;
- організація для неповнолітніх як об'єктів профілактики екскурсій до виправних установ;
- спонукання неповнолітніх правопорушників до добровільної відмови від учинення злочину або діяльного каяття за участь у вчиненні злочину [12, с. 122].

До заходів примусу належать:

- постановка на облік в підрозділі кримінальної міліції у справах дітей;
- притягнення до адміністративної відповідальності неповнолітнього правопорушника або його батьків;
- направлення до спеціальних установ закритого типу;
- направлення на лікування від алкоголізму чи наркоманії.
- направлення на лікування від психічних захворювань.

Як свідчить опитування працівників кримінальної міліції у справах дітей (КМСД), вони застосовують далеко не весь арсенал можливих заходів індивідуально-профілактичного впливу на неповнолітніх [13].

Найбільш поширеними заходами, здійснюваними ними в рамках індивідуальної профілактики правопорушень неповнолітніх, є лише:

- виявлення та постановка на облік неповнолітніх, схильних до вчинення правопорушень;
- профілактичні бесіди з неповнолітніми правопорушниками та їхніми батьками;

– роз'яснення їм норм кримінального законодавства.

Одним із найважливіших напрямів індивідуально-профілактичної роботи з неповнолітніми стає виявлення неповнолітніх, які вживають спиртні напої, наркотики, токсичні речовини, займаються проституцією. У бесідах з ними повинно з'ясовуватися, коли і хто вперше запропонував їм спиртні напої або наркотики, як давно вони їх вживають, хто втягнув у заняття проституцією. Відносно неповнолітніх, що доставляються до ОВС у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння, повинен проводитися медичний огляд; про неповнолітніх, які потребують лікування, потрібно інформувати органи охорони здоров'я.

Крім того, виявляються неповнолітні, в яких викликає сумнів психічне здоров'я. Таким неповнолітнім, їх батькам або законним представникам рекомендується проходження дитиною медичного обстеження. Якщо неповнолітні за своїм психічним станом становлять безпосередню небезпеку для себе або оточуючих, то про них інформуються лікарі-психіатри з метою госпіталізації таких неповнолітніх.

Характерно, що багато опитаних працівників КМСД (60,5 %) вказують те, що профілактичні заходи, застосовувані ними щодо неповнолітніх правопорушників, часто не враховують їх морально-психологічні якості, зумовлені віком, більш підвищену, ніж у дорослих, сприйнятливості, сугестивності тощо, оскільки самі працівники, як правило, не володіють спеціальними знаннями з психології та педагогіки. На цю обставину вказують й інші дослідники [5].

В силу цього практичні працівники досить критично оцінюють свої можливості з індивідуально-профілактичного впливу на злочинність неповнолітніх, у тому числі й на осіб, схильних до вчинення вбивства. Так, більше половини опитаних (56,8 %) вважають, що ефективність індивідуальної профілактики застосовна лише до окремих осіб і на ранньому етапі; 19,6 % взагалі впевнені в неефективності такої діяльності, вказуючи при цьому на складне соціально-економічне та політичне становище в країні в цілому і в конкретному регіоні, зокрема. Крім того, працівники ОВС відзначають перевантаженість відділів КМСД на місцях, часте відволікання на інші заходи (патрулювання, чергування на масових заходах, розгляд матеріалів та ін.) [5].

Як основні заходи підвищення ефективності індивідуальної профілактики злочинів неповнолітніх працівники КМСД пропонують такі:

- виділити в ОВС спеціалізовану службу для здійснення лише індивідуальної профілактики злочинів – 67,8 %;
- поліпшити матеріально-технічне забезпечення служби, що здійснює таку діяльність, – 85,2 %;
- конкретизувати обов'язки працівників цих підрозділів – 28,2 %;
- підвищити кваліфікацію працівників, що здійснюють індивідуально-профілактичну діяльність, – 25,6 % [14].

Таким чином, більшість працівників ОВС вбачають як важливі заходи удосконалення індивідуально-профілактичної діяльності ОВС спеціалізацію певної служби чи підрозділу тільки на індивідуальній профілактиці злочинів

і оснащення її необхідними матеріально-технічними ресурсами. Це цілком зрозуміло, оскільки спеціалізація на конкретній діяльності є важливим чинником її ефективності, а матеріально-технічне забезпечення ОВС, безсумнівно, бажає кращого.

Раніше ОВС для здійснення індивідуально-профілактичної роботи з неповнолітніми використовували шефів, наставників і громадських вихователів [15, с. 34]. Наставники, громадські вихователі підбиралися, як правило, з кращих працівників, які мають стаж та досвід роботи, життєвий досвід і авторитет серед колег. Подібні форми впливу на неповнолітніх слід використовувати і в даний час. Хоча зрозуміло, що сьогодні в умовах безробіття, комерціалізації виробництва зробити це не так просто. Іншим видом профілактики вбивств, учинених неповнолітніми, є віктимологічна профілактика.

**Висновок.** Отже, індивідуальне попередження злочинної поведінки – це діяльність державних і недержавних (самоорганізованих) органів, організацій та їхніх представників з виявлення осіб, від яких можна очікувати скоєння злочинів, і здійснення на них й оточуюче їх соціальне мікросередовище позитивного коригуючого впливу.

Все це слід здійснювати в рамках законодавства про профілактику, не упускаючи законодавчих та відомчих нормативних актів з попередження окремих видів злочинів.

#### **Бібліографічні посилання**

1. *Женунтій В.* Регламентация індивідуальної профілактики правопорушень / В. Женунтій, П. Біленчук // *Право України*. – 1992. – № 4. – С. 41–42.
2. *Сущенко В. Д.* Профілактика злочинності в Україні: [навч. посіб.] / Сущенко В. Д., Антипов В. І. – К.: НАВСУ, 2000. – 135 с.
3. *Всеволодов В. М.* Індивідуальна кримінологічна профілактика відносно організованих злочинних груп: Автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Всеволодов В. М. – К.: НАВСУ, 1998. – 20 с.
4. *Закалюк А. П.* Необходимость перестройки индивидуально-профилактической работы / А. П. Закалюк // *Вопросы борьбы с преступностью*. – М. Юрид. лит., 1988. – Вып. 47. – С. 161–162.
5. *Кернер Х. Ю.* Криминология: [словарь-справочник] / Кернер Х. Ю. – М., 1998. – С. 82–87.
6. *Там Х.* Преступность и уровень жизни / Там Х. – М., 1982. – С. 14.
7. *Долгова А. И.* Криминология. – [2-е изд., изм. и доп.] / Долгова А. И. – М.: Норма, 2005. – 964 с.
8. *Бурлаков В. Н.* Криминогенная личность: исправлять или наказывать / В. Н. Бурлаков // *Криминология XX века*. – СПб., 2000. – С. 240–243.
9. *Кириллов Д. А.* Индивидуальная профілактика преступлений органами внутренних дел. Тюмень, 1994. – С. 17.
10. *Фильченков Г. И.* Обеспечение контроля за осужденными несовершеннолетними: учеб. пособие. – М., 1995. – 93 с.
11. *Закалюк А. П.* Необходимость перестройки индивидуально-профилактической работы / А. П. Закалюк // *Вопросы борьбы с преступностью*. – М. Юрид. лит., 1988. – Вып. 47. – С. 161–162.
12. *Самиуллина Я. В.* Личность несовершеннолетней преступницы и особенности воздействия на неё: дис.... канд. юрид. наук. Саратов, 2009. – С. 122.

13. Джужа О. М. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз) / О. М. Джужа, С. В. Горлач // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ. – 2014. – № 2 (91). – С. 15–21.

14. Горлач С. В. Віктимологічна профілактика у запобіганні вбивств, що вчиняються неповнолітніми [Електронний ресурс] / С. В. Горлач // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 5. – С.98–100. – Режим доступу : <http://www.lsej.org/>

15. Мельниченко О.П. Организация борьбы с безнадзорностью и правонарушениями несовершеннолетних на железнодорожном транспорте. – М., 1982. – С. 34.

**Горлач С. В. Индивидуально-профилактические меры по предотвращению умышленных убийств, совершаемых несовершеннолетними.** Рассмотрены вопросы индивидуально-профилактических основ предотвращения насильственных преступлений, а также виктимологической профилактики умышленных убийств, совершаемых несовершеннолетними. Виктимологическая профилактика, как и традиционная криминологическая профилактика, ориентированная на преступника, разделена на общую и индивидуальную. Разработаны воспитательные меры в отношении конкретных лиц с повышенной виктимностью.

**Ключевые слова:** индивидуальные меры предупреждения, виктимологическая профилактика, несовершеннолетние, умышленные убийства, жертва, преступление, органы внутренних дел.

**Gorlach S. V. Individually and preventive measures to prevent intentional homicide committed by minors.** The article deals with the individual care basics of preventing violent crime and prevention victimological murders committed by juveniles. Victimological prevention, as well as traditional criminological prevention-oriented offender, divided by the total and individual. The author has found factors that determine the criminal and other wrongful act and proposed measures to eliminate them, and develop educational measures to specific individuals with high victimity.

It has been concluded that individual prevention of criminal behavior – is the work of public and private (self-organized) bodies, organizations and their representatives to identify people who can be expected to commit offenses and implementing them and their surrounding micro-environment a positive social impact of the correction.

**Keywords:** individual prevention, prevention victimological, minors, murder victim, crime, internal affairs bodies.

*Надійшла до редакції 23.12.2014*

**Громов О. Б.**

здобувач

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.8

## **РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФОРМУВАННІ ЗМІСТУ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ**

Розглянуто найбільш актуальні питання, пов'язані з участю громадськості у контролі за дотриманням прав засуджених у виправних колоніях України, визначено проблеми та розроблено науково обґрунтовані шляхи їхнього вирішення організаційно-правовими формами і засобами.

**Ключові слова:** контроль, громадськість, засуджений до позбавлення волі, виправна колонія, громадський контроль, право засудженого, організаційно-правові форми і засоби.